

27 (2023) nr 1 (61), s. 47-60

DOI <https://doi.org/10.21697/snr.2023.61.1.5>

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

Eugeniusz BilonozkoORCID <https://orcid.org/0009-0001-4312-5650>

Centrum Narracji Politycznych Demokracji

Czerniowiecki Uniwersytet Narodowy im. Jurija Fedkowycza w Ukrainie

e-mail: eubilko@gmail.com

**Definicja pojęcia małżeństwa oraz rodziny w prawie ukraińskim.
Analiza historyczno-prawna (od czasów Rewolucji Październikowej
do niepodległości)****Definition of the concept of marriage and family in Ukrainian law. Historical and legal
analysis (from the times of the October Revolution to independence)**

ABSTRAKT: Celem artykułu jest analiza zmian w postrzeganiu zjawiska rodziny i małżeństwa, dokonujących się na terenie współczesnej Ukrainy w XX wieku. Chodzi o ich związek z najważniejszymi wydarzeniami historycznymi w XX i w początku XXI wieku (upadek Imperium Rosyjskiego, powstanie ZSSR, Wielki Głód, II Wojna Światowa, ogłoszenie niepodległości, okres wojny z Rosją) – w jaki w sposób zmieniało się postrzeganie rodziny, małżeństwa oraz relacji ślubno-rodzinnych na Ukrainie w okresie ostatnich 100 lat. Tym samym w tekście artykułu zostanie poruszona kwestia dynamiki liberalizacji postrzegania takich pojęć jak rodzina, małżeństwo oraz ślub pod względem prawnym oraz kulturalno-społecznym. Ma się tu (przede wszystkim) na myśli odniesienie do wprowadzenia pojęcia *związków partnerskich*. Następnie zostanie opisana próba zmiany prawa rodzinnego w związku z wojskową agresją Rosji.

Słowa kluczowe: historia, małżeństwo, nauki o rodzinie, rodzina, związki partnerskie, Ukraina, prawo, ZSSR, wojna.

Abstract: The aim of the article is to analyze changes in the perception of the phenomenon of family and marriage taking place in contemporary Ukraine in the 20th century. It is about their connection with the most important historical events in the 20th and early 21st centuries (the fall of the Russian Empire, the creation of the USSR, the Great Famine, World War II, the declaration of independence, the period of war with Russia) – how the perception of family, marriage and wedding-family relations has changed in Ukraine over the last 100 years. Thus, the text of the article will raise the issue of the dynamics of liberalization of the perception of concepts such as family, marriage and wedding, in legal, cultural and social terms. What is meant here (primarily) is the reference to the introduction of the concept of *partnerships*. Then, an attempt to change family law in connection with Russia's military aggression will be described.

KEYWORDS: history, marriage, family sciences, family, civil partnerships, Ukraine, law, USSR, war.

Wstęp

Definiując zjawiska, jakimi są: *rodzina, małżeństwo, ślub* w Ukrainie w retrospektywie historyczno-społecznej (XX – początek XXI wieku), trzeba sprecyzować do jakich kluczowych wydarzeń należy się odnieść przy ich opisie. Najważniejszymi wydarzeniami, które wpłynęły na rodzinę i małżeństwo na Ukrainie, były (najprawdopodobniej): Rewolucja Październikowa (której skutkiem było ustanowienie władzy sowieckiej na terenie współczesnej Ukrainy)¹, II Wojna

1 *Wielki Głód (Holodomor – sztuczny głód wywołany przez komunistyczne władze ZSRR w latach 1932-1933 na terenie współczesnej Ukrainy)* w celu dokonania przobrażeń społecznych na tym terenie. Część ukraińskich badaczy uważa, że Wielki Głód spowodował problemy psychiczne i strach przed posiadaniem dużej liczby dzieci.

Światowa oraz odzyskanie niepodległości w 1991 r., *Rewolucja Godności* wraz z dalszą integracją z UE oraz agresja Rosji na Ukrainę.

Podane daty będą stanowić tło polityczno-społeczne dla opisu dynamiki zmian definicji *rodzina i małżeństwo*. Warto podkreślić, że pojęcia *rodzina, małżeństwo, ślub* dla pewnego uproszczenia będą tu nazywane *relacjami rodzinno-ślubnymi*, które (jak się zdaje) obejmują całe spektrum osobistych relacji między dwiema osobami oraz między osobami spokrewnionymi. Kwestia relacji rodzinno-mażeńskich między osobami tej samej płci zostanie poruszona przy opisie zmian w społeczeństwie ukraińskim, co dokonało się po 2014 r., ponieważ wcześniej podobny temat nie był szeroko omawiany w literaturze oraz nie leżał w obszarze zainteresowań badaczy.

Terminy *rodzina, ślub, małżeństwo* nie uległy zmianie w prawie ukraińskim, można zatem stwierdzić, że pod względem formalno-prawnym podane pojęcia nie zmieniły się. Jest to ważny aspekt, który świadczy o tym, że formalno-prawna kwalifikacja może być stała, jednak sens i obraz pojęcia może zmieniać znaczenie w rozumieniu społeczno-kulturowym. Często zmiany w społeczeństwie wpływają na coraz większą rozbieżność między praktyką a definicjami prawnymi. Wskutek napięcia między stanem prawnym a faktycznym, powstają różne dyskusje co do potrzeby zmian w prawie albo tworzenia nowych pojęć prawnych, które opisywałyby nowo powstałą rzeczywistość.

Warto na wstępie zauważyć, że konstytucja Ukrainy w art. 51 i 52² definiuje małżeństwo jako dobrowolną zgodę kobiety i mężczyzny, kodeks prawa rodzinnego Ukrainy (2002)³ jest natomiast w znacznym stopniu kopią sowieckiego *Kodeksu o rodzinie i ślubie* z 1969 r. Zatem kolejno zostaną tu poddane analizie *relacje rodzinno-ślubne*, które były zdefiniowane w prawie radzieckim, oraz to, w jaki sposób zmieniało się nastawienie społeczne do rodziny i ślubu w ZSSR. Następnie zostanie opisana ukraińska debata na temat *związków partnerskich* (jako element szerokiej dyskusji społecznej w czasie wojny z Rosją oraz integracji z Unią Europejską).

1. Władza sowiecka (od wyzwolenia kobiet do niszczenia rodzin)

Ukraińską rodzinę przed Rewolucją Październikową można opisać jako tradycyjną, patriarchalną, w której kobieta była w sposób instytucjonalny i społeczny dyskryminowana oraz kontrolowana. Wszystkie prawne oraz społeczne regulacje dotyczące rodziny były oparte o przepisy kościoła prawosławnego i tradycyjne pojmowanie ról społecznych (np. najmłodszy syn, który osiągnął pełnoletność, ale nie miał gospodarstwa domowego, czy córka, musieli samodzielnie – już bez większej pomocy ze strony rodziców – rozwiązywać swoje sprawy majątkowe, godząc się np. na ślub z osobą o niewysokim statusie).

Większość spraw karnych w sprawach rodzinnych w XVIII-XIX wieku dotyczyła bójek między małżonkami lub bicia żony przez męża. Odnotowano także przypadki morderstw w rodzinie.

2 *Konstytucja Ukrainy*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%Do%BA%96-%Do%B2%D1%80#Text> (dostęp 12.11.2023). Art. 51. „Małżeństwo opiera się na dobrowolnej zgodzie kobiety i mężczyzny. Każdy z małżonków ma równe prawa i obowiązki w małżeństwie i rodzinie. Rodzice mają obowiązek utrzymywać swoje dzieci do czasu osiągnięcia przez nie pełnoletności. Dorosłe dzieci mają obowiązek opiekować się niepełnosprawnymi rodzicami. Rodzina, dzieciństwo, macierzyństwo i rodzicielstwo są chronione przez państwo”. Art. 52. „Dzieci mają równe prawa bez względu na pochodzenie oraz to, czy urodziły się w związku małżeńskim czy pozamałżeńskim”.

3 *Kodeks Rodzinny Ukrainy*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (dostęp 10.11.2023).

Warto też podkreślić, że współczesne badania etnograficzne Iryny Ignatenko⁴ wskazują na pewną różnorodność w obyczajach i seksualnych praktykach Ukraińców. Jednocześnie większość literatury badawczej wskazuje, że ukraińska rodzina w XIX wieku była konserwatywna, wręcz opresyjna w stosunku do kobiety.

Należy też dodać, że na terenie Ukrainy głównie w południowej oraz w *Slobidskij* (współczesny obwód Charkowski oraz część Donieckiego i Ługańskiego), istniała praktyka *snochaczestwa* (kazirodztwa) – jest to sytuacja, kiedy teść sypia z synową. Taka praktyka miała miejsce, kiedy syn przez długi czas przebywał poza domem. W Rosji prawosławny kościół walczył z tym przykrym obyczajem, jednak bezskutecznie. Ukraina jako teren przygraniczny aż do końca XIX wieku dawała możliwość ucieczki nie tylko przed wyzyskiem pana, ale również przed własną rodziną. Ucieczka od żony czy męża była dość powszechnym zjawiskiem w XVIII i XIX wieku, ponieważ Imperium Rosyjskie rozpoczęło kontrolę administracyjną terenów na południu współczesnej Ukrainy dopiero pod koniec XIX wieku.

Opis życia ukraińskiej rodziny oraz tego, co jest podstawą dla zawarcia małżeństwa, przybliżyła powieść Iwana Neczuj-Łewycki *Kajdaszewa Simja* (*Кайдашева сім'я*, rok pierwszego wydania – 1879). Chodzi o utwór literacki o charakterze społeczno-obyczajowym, który podejmuje tematykę stosunków na ukraińskiej wsi po reformie w 1861 r., czyli po likwidacji pańszczyzny. Innym przykładem, który opisuje sytuację ukraińskiej kobiety oraz szeroko pojęte relacje ślubno-rodzinne, jest powieść Panasa Myrnogo *Powija* (rok pierwszego wydania – 1928). Opisuje on los bohaterki, która pochodzi z ubogiej rodziny wiejskiej, a przede wszystkim to, w jaki sposób została ona zmuszona pracować jako prostytutka. Powieść Panasa Myrnogo jest jednym z nielicznych przykładów opisu (w literaturze ukraińskiej) takiego zjawiska jak utrzymanka.

Zmiany prawno-społeczne, dokonane przez sowiecką władzę, wprowadzają rewolucyjne podejście w zakresie stosunków rodzinno-mażeńskich (Imperium Rosyjskie do samego swego upadku w 1917 r. było państwem wyznaniowym, w którym nigdy nie istniała instytucja ślubu świeckiego). Sowiecka władza wprowadziła zasady świeckości i równości, a procedury prawne przeniosły je na praktykę i wpłynęły na sposób traktowania rodziny i małżeństwa przez społeczeństwo w kolejnym stuleciu. Mimo moralno-etycznych wątpliwości co do metod wprowadzenia ustroju sowieckiego, dokonały się znaczące zmiany w rozumieniu rodziny i małżeństwa jako instytucji świeckiej. Komunistyczna władza postanowiła zbudować nowe społeczeństwo na terenie całego ZSSR i rozpoczęła pracę od podstaw, czyli od przebudowy rodziny i małżeństwa.

2. Sowieckie prawo rodzinne

Kodeks prawa rodzinnego Ukraińskiej SRR został opracowany przez Ludowy Komisariat Sprawiedliwości USRR, latem 1919 r., na podstawie analogicznego kodeksu Rosyjskiej SFRR z 1918 r., z uwzględnieniem dekretów Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z dnia 20.II.1919 r.: *O małżeństwie cywilnym i prowadzeniu ksiąg aktów stanu cywilnego* oraz *O rozwodzie* – Kodeks postępowania Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z lipca 1919 r. Kodeks prawa rodzinnego składa się z trzech części: 1. o aktach stanu cywilnego (art. 1-55); 2. o małżeństwie i rodzinie (art. 56-114); 3. o kurateli (art. 115-146).

4 I. Ignatenko, *Ciało. Historia intymnych stosunków w ukraińskich tradycjach ludowych*, wyd. Wichola, Kijów 2023 (И. Ігнатенко, *Тіло. Історія інтимних стосунків в українських традиціях Віхола*, 2023).

Odpowiednio uregulowano kwestie: prowadzenia ewidencji aktów obywatelskich; statusu oraz możliwości ustalenia faktów urodzenia, śmierci itp. (w przypadku braku odpowiednich dokumentów oraz zapisów); trybu zawierania małżeństwa oraz wzajemnych praw i obowiązków małżonków; prawa osobistego i majątkowego rodziców i dzieci; władzy opiekuńczej, trybu powoływania, obowiązków i odpowiedzialności opiekuna. Ustalono wiek zawarcia małżeństwa: 16 lat dla kobiet i 18 lat dla mężczyzn.

Zawarcie małżeństwa nie oznaczało automatycznego powstania wspólnoty majątkowej małżonków, rozdzielność dotyczyła również majątku nabytego w małżeństwie. Rodzice (i dzieci) korzystali z praw do majątku należącego do każdego z nich niezależnie. Małżonkowie otrzymali: prawo do świadczeń alimentacyjnych od innych osób; prawo do alimentów po rozwodzie; prawo do ustalenia ojcostwa bez względu na to, czy dziecko urodziło się w związku małżeńskim, czy poza nim.

Zakładano, że rodzice będą płacić alimenty na dzieci do lat 16, a osoby pełnosprawne i dzieci posiadające majątek miały obowiązek wspierać rodziców (wzajemne obowiązki alimentacyjne rodziców i dzieci powstawały w przypadku, gdy potrzebujący pomocy nie pozostawali na utrzymaniu państwa).

Stan wojny domowej nie pozwolił na wprowadzenie kodeksu w życie, jednak większość jego przepisów rozwiązywała i regulowała wiele społecznych problemów, z którymi za czasów Imperium Rosyjskiego władza nie mogła się zmierzyć i ich rozwiązać. Jednocześnie warto podkreślić, że normy prawne (ujęte w kodeksy) miały charakter ideologiczny i stawiały sobie za cel budowę nowego (komunistycznego) społeczeństwa, które miało całkowicie różnić się od tego, co było wcześniej.

Potrzeba zbudowania społeczeństwa komunistycznego wiązała się z koniecznością zniszczenia *moralności burżuazyjnej* i wychowania nowego człowieka. Jednym z elementów tego, co należało zniszczyć, była burżuazyjna/tradycyjna rodzina patriarchalna. Wraz z pierwszymi dekrétami o nacjonalizacji, Wszechrosyjski Komitet Centralny w 1918 r. przyjął Kodeks praw RSFSR, dotyczący aktów stanu cywilnego, małżeńskiego, rodzinnego i prawa opiekuńczego. Dokument ten całkowicie zliberalizował warunki zawarcia i rozwiązania małżeństwa (inne republiki przyszłego ZSSR kopiowały wszystkie ustawy i uchwały na szczeblu lokalnym). Zawarcie małżeństwa stało się indywidualnym wyborem każdego obywatela, a rola państwa została zredukowana do zatwierdzania nowo zawieranych małżeństw. Nowa władza tak bardzo uprościła proces zawierania małżeństwa, że pojawił się nowy czasownik charakteryzujący te warunki – *rozpisatca*. Oznacza on złożenie podpisów pod aktem ślubu. Jeśli przed rewolucją małżeństwo i rodzina miały charakter instytucji sakralnej i były regulowane przez Kościół, to sowiecki kodeks całkowicie desakralizował rodzinę i życie małżeńskie. Obniżyło to rangę małżeństwa do zwykłych spraw i w ten sposób wywołało falę masowych rozwodów, gdyż kodeks dopuszczał rozwód na tak samo prostych zasadach jak zawarcie małżeństwa. Rozwiązanie to w pełni odpowiadało ideom Marksa i Engelsa, obaj bowiem opowiadali się za wolnością jednostki od wszelkich form wyzysku, w tym wyzysku w rodzinie⁵.

Po rewolucji 1918 r. sprawy zaszły jednak jeszcze dalej. We Włodzimierzu wydano dekret, zgodnie z którym kobiety podlegały *nacjonalizacji*. Warto zauważyć, że dekret ten upaństwowiał wyłącznie kobiety (i dzieci zrodzone z tych kobiet), a mężczyźni stawiali się grupą uprzywilejowaną – nie musieli pytać o zgodę potencjalnych partnerek z tak zwanego *biura wolnej miłości*. Niezamężne kobiety w wieku od 18 do 19 lat zostały pozbawione możliwości wpływania na swoje życie. W tym okresie miały jedynie zaspokajać potrzeby mężczyzn. Charakter prokreacyjny tych

5 Kodeks rodzinny Ukrainy (Сімейний кодекс України), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (dostęp 10.11.2023).

potrzeb formalnie usprawiedliwiać pożycie podczas wszystkich faz kobiecego cyklu miesięcznego. Aby zwiększyć współczynnik urodzeń nie proszono kobiet o zgodę na urodzenie dziecka w najkorzystniejszym fizjologicznie dla ciąży i porodu okresie (czyli kobiet w wieku od 18 do 19 lat⁶).

Należy zwrócić uwagę, dlaczego dokument ten nie upaństwowia wszystkich kobiet, a jedynie te w określonym wieku i dlaczego opiece państwa podlegają jedynie dzieci urodzone ze związków, które powstały za pośrednictwem działalności *biura wolnej miłości*. Prawdopodobnie dekret ten przewidywał stopniowe przejście do tzw. wolnej miłości wolnych jednostek w nowym społeczeństwie, a jednocześnie przewidywał opór, jaki można było napotkać w społeczeństwie patriarchalnym, zbudowanym na monogamicznej rodzinie wielopokoleniowej. Jeśli projekt funkcjonowanie takiego urzędu powiodłoby się, możliwe że autorzy podjęliby następne kroki w celu nacjonalizacji kobiet zamężnych. Dbano, aby proces ten nie miał charakteru rewolucyjnego, ale reformatorski. Patriarchat społeczeństwa nie pozwalał na dokonanie tego szybko (i dzieci urodzone w małżeństwie nie były upaństwowione, gdyż ich ojcowie wypełniali swoje obowiązki wobec państwa).

Wyjaśnienia zawarte w dokumencie, stwierdzające że jego zapisy odnoszą się do praw obu płci, przeczyły prawdziwemu rozumieniu równości. Mężczyźni nie musieli rejestrować się w *biurze wolnej miłości*, a jedynie z niego korzystali, poza tym prawo to przysługiwało wszystkim mężczyznom bez żadnych ograniczeń. Kobiety miały prawo wybierać tylko partnerów zarejestrowanych w *biurze*. Zamężne kobiety były wyłączone z obowiązku rejestracji, ale żonaty mężczyzna miał prawo do każdej kobiety z *biura*, a także do swojej żony, ponadto nie ponosił żadnej osobistej odpowiedzialności za dzieci zrodzone ze stosunków, które odbyły się za pośrednictwem *biura*.

Trudno znaleźć inną interpretację tego dekretu niż męski szowinizm. Z jednej strony zapewniał mężczyznom ochronę ich własnych kobiet przed jakąkolwiek ingerencją, a z drugiej każdą niezamężną kobietę zdegradował do maszyny, która powinna sprawiać przyjemność i rodzić dzieci. Mężczyzna zostawał zwolniony z opieki nad tak poczętymi dziećmi, gdyż stawały się one własnością państwa. Należy dodać, że pomimo tego, że jeden z tych dekretów przypisuje się anarchistom, to oba rezonują z ideami bolszewickiej feministki Kołłontaj. Jej zdaniem w przyszłym społeczeństwie komunistycznym rodzina jako twór społeczny miała po prostu zniknąć, gdyż nie miała być już potrzebna ze względu na gospodarcze i edukacyjne ograniczenie jej funkcji. Równoprawni mężczyzna i kobieta mieli zacząć tworzyć *wolne związki społeczne*⁷.

Na szczęście projekt nacjonalizacji kobiet nie trwał długo i nie odniósł sukcesu, jednak sam fakt pojawienia się tych dokumentów świadczy o nastrojach panujących wówczas w rządzie i społeczeństwie, a przynajmniej w jego części. Kodeks, a szczególnie ustawy dotyczące małżeństwa, rodziny i opieki nawiązywały do zapisów z 1918 r. Zatem małżeństwa zarejestrowane i niezarejestrowane zostały zrównane pod względem praw. Kontynuowano dalszą liberalizację procesu rozwodowego – już nie sądy udzielały rozwodów, a każde małżeństwo mogło od ręki rozwiązać się w urzędzie stanu cywilnego. Co więcej można to było zrobić także jednostronnie: oświadczenie jednego z małżonków mogło być powodem rozwodu, natomiast drugiego powiadamiano listownie o fakcie dokonanym. Tym samym rząd całkowicie umniejszył znaczenie małżeństwa w świadomości społecznej. Świadczyć może o tym ówczesna literatura i statystyki demograficzne⁸.

6 Kodeks rodzinny Ukrainy (Сімейний кодекс України), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (dostęp 10.11.2023).

7 А.М. Кошонтая, *Wybrane artykuły i wystąpienia*, Moskwa 1972, s. 430 (Коллонтай А.М. Избранные статьи и речи. М., 1972. – С. 430).

8 А.М. Кошонтая, *Wybrane artykuły i wystąpienia*, Moskwa 1972, s. 430 (Коллонтай А.М. Избранные статьи и речи. М., 1972. – С. 430).

Podobnie nastawienie do małżeństwa opisywane jest w sztuce ludowej albo w znanej radzieckiej powieści satyrycznej *Złote cielę* (*Золотой телёнок*, rok pierwszego wydania – 1931) autorstwa Ilji Ilfa i Jewgienija Pietrowa. Literackie opisy najdobitniej obrazują codzienną rzeczywistość panującą w społeczeństwie epoki powstawania ZSSR. Rodzina, będąca pierwotnie podstawą społeczeństwa, nie tylko ze względu na czynniki ekonomiczne i socjalizację pierwotną, lecz także ze względu na silne wpływy Cerkwi prawosławnej, z biegiem lat przekształcała się w całkowicie świecki związek, mający na celu zaspokajanie wyłącznie potrzeb seksualnych (w zdecydowanej większości u mężczyzn). A to że łatwość zawierania i rozwiązywania małżeństwa zdegradowała tę instytucję, potwierdzają statystyki Leningradzkiego Instytutu Ochrony Macierzyństwa i Dzieciństwa za rok 1928. Ponad 70% rozwodów zostało zainicjowanych przez mężczyzn, 20% z woli rodziców małżonków, 7,5% z inicjatywy obojga partnerów, a tylko 2% z inicjatywy kobiet⁹.

Znamienne jest, że pierwszą rzeczą, którą zrobił rząd komunistyczny, była radykalna interwencja w rodzinę i życie małżeńskie, całkowicie liberalizująca proces zawierania małżeństw i rozwodów. Nowa władza zaatakowała rodzinę patriarchalną jako źródło wszystkiego, co burżuazyjne. Z powodu tego, że pierwotna socjalizacja odbywała się w rodzinie, głównie wielopokoleniowej, nie było łatwo doprowadzić do jej rozpadu. Na takiej rodzinie spoczywała ekonomiczna, społeczna i religijna odpowiedzialność, a żaden z tych czynników nie sprzyjał rozwodom. Władze sowieckie wszystko uprościły – decyzję o rozwodzie i małżeństwie pozostawiły tylko i wyłącznie w gestii indywidualnej, a także wyeliminowały wszystkie trzy obowiązki rodziny.

3. Ideologia sowieckiego prawa rodzinnego (wychowanie nowego człowieka)

Działania władz sowieckich można uznać za głęboko przemyślane w świetle dalszych działań i idei, jakie odnajdujemy w pracach teoretycznych rewolucjonistów. Wyżej wymienione akty prawne były jedynie zapowiedzią tego, co było głównym zadaniem, jakie postawił przed sobą rząd komunistyczny – wychowanie nowego człowieka. „Osoba stawia sobie za cel wniesienie najwyższej doskonałości, racjonalności, oszczędności, a co za tym idzie piękna do pracy własnych organów podczas pracy, marszu czy odpoczynku. Człowiek chce zapanować nad nieświadomością, a potem nad procesami zupełnie nieświadomymi dla swojego organizmu: oddychaniem, krążeniem krwi, trawieniem, zapłodnieniem i odpowiednio podporządkowuje te procesy woli umysłu. Życie, nawet czysto fizjologiczne, będzie kolektywne i eksperymentalne. Nie po to, aby ludzkość przestała chodzić na czworakach przed bogami, królem i stolicą, aby ukorzyć się przed ciemnymi siłami dziedziczności i ślepotą doboru płciowego”¹⁰.

Nadczłowiek, który musi opanować wszystkie swoje czynności, także biologiczne, musi narodzić się z już istniejącego materiału, nie ma więc nic lepszego niż przejęcie procesu wychowywania dzieci przez państwo. Stąd staje się jasne, w jakim celu znacjonalizowano dzieci w wolnych związkach i czemu służył mit o Pawliku Morozowym. Dzieci były dla władzy najłatwiejszym materiałem do wychowania i właściwego ukierunkowania. Zresztą dzieci są głównym celem każdego systemu totalitarnego. „Rodzina jest podstawową komórką źródłową duchowości. W tym sensie, że to w rodzinie człowiek po raz pierwszy uczy się lub nie uczy być osobą duchową i w tym sensie, że duchowe siły i zdolności lub słabości i niemożności nabyte w tej samej rodzinie przenoszone

9 M. Zoszczenko w opowiadaniu *Wesele* (1927) opisuje proces zawierania małżeństwa i rozwód w ciągu czterech dni.

10 M. Kołłontaj, *Wybrane artykuły...*, s. 430.

są na sferę życia publicznego, społecznego i państwowego¹¹ – za tymi słowami prawosławnego filozofa I. Iljina (ulubiony filozof Władimira Putina) podążał Lenin, niszcząc strukturę tradycyjnej rodziny, co gwarantowało tzw. wyzwolenie kobiety i mężczyzny, nową formację ich dzieci oraz możliwość zbudowania społeczeństwa i państwa socjalistycznego¹².

Przykładem takiego myślenia mogą być słowa A. Kołłontaj, która twierdziła, że w państwie komunistycznym wychowanie dzieci powinno być prowadzone przez społeczeństwo w celu wychowania dziecka na świadomego komunistę, a takie wychowanie jest zagrożone, jeśli zrobią to rodzice¹³. W opracowaniu *Wychowanie przedszkolne* autorstwa N. Bucharyny i E. Preobrażenskigo zostaje sformułowana teza o konieczności edukacji publicznej – „Zdolność do wychowywania dzieci jest mniej powszechna niż zdolność do rodzenia dzieci. Na sto matek może jedna lub dwie nadają się na wychowawczynie. Oświata publiczna daje społeczeństwu socjalistycznemu możliwość kształcenia przyszłych pokoleń na miarę potrzeb” – ponieważ zgodnie z definicją zawartą w *Małej Encyklopedii Radzieckiej* z 1930 r. „rodziny są pierwotną formą zniewolenia człowieka”¹⁴. Nadal podstawowym argumentem przemawiającym za wychowaniem dzieci przez państwo było przeświadczenie, że dzieci nie mogą być własnością rodziców i że dzieci należą do społeczeństwa [Kołłontaj i Bukhary, Preobrazhenskiy]. W związku z tym społeczeństwo ma obowiązek wychowywać dzieci, tzn. państwo komunistyczne nie ma prawa ryzykować wychowania przyszłych pokoleń, powierzając je rodzinie, która w dalszym ciągu pozostaje pod dużym wpływem tradycji patriarchalnych i moralności burżuazyjnej. Nadto takiej tezie próbowano nadać wymiar prawny, dlatego A. Zalkind w *Dwunastu przykazaniach seksualnych rewolucyjnego proletariatu* mówi: „proletariat zaleca szanowanie takich rodziców, którzy uznają klasowo-proletariacki punkt widzenia, rodziców świadomych klasowo, kolektywistycznych, zdyscyplinowanych i rewolucyjnie odważnych. Innych rodziców trzeba wyeliminować. Jeżeli nie zostaną poddani reedukacji, ich dzieci mają etyczne prawo wyrzec się takich rodziców, gdyż interesy klasy rewolucyjnej są ważniejsze od interesów rodziców”¹⁵. W ten sposób powstało nowe prawo etyczne, które głosiło, że jedyną władzą jest rząd kierujący się zasadami walki klas. Aby utrwalić tę ideę, stworzono mit o Pawliku Morozowie. Zdaniem Jurija Drużkowa mit ten wpłynął na powstanie nowego modelu społecznego – syn przeciw ojcu¹⁶ i, jak wiemy z historii, ten model społeczny przyjął się, odnosząc spore sukcesy w czasie *Wielkiego Terroru*, bo nie było nic gorszego niż bycie członkiem rodziny wroga ludu. Tytuł *członka rodziny wroga ludu* (syna wroga ludu) stał się piętnem, którego nie dało się zatrzeć. Samo wprowadzenie tej koncepcji można uznać za *największy sukces* systemu komunistycznego, gdyż to właśnie ona zniszczyła patriariat rodziny i pozbawiła rodziców synów. Nie trzeba mówić o stosowanych przeważnie przez system metodach. Była to zarówno propaganda, jak i działania organizacji młodzieżowych oraz identyfikacja wizualna tych ludzi.

11 L.D. Trocki, *Literatura i rewolucja: opublikowane od wydania z 1923 r.*, Moskwa – Politizdat 1991, s.196 (Троцкий Л Д., Литература и революция: Печатается по изданию 1923 года / Л Д Троцкий (Ю. Боров (предисл.) – М.: Политиздат, 1991 – С. 400).

12 I.A. Ilyin, *Dziela zebrane: w 10 tomach*, Moskwa 1999, s.146 (Ильин И.А., Собрание сочинений: В 10 т. / Ю.Т. Лисица (сост.и коммент.) – М. 1999 – С.512).

13 A.M. Kołłontaj, *Wybrane artykuły...*, s.123. (Коллонтай А.М. Избранные статьи и речи / М., 1972. – С.123 .

14 A. Zalkind, *Dwanaście przykazań seksualnych rewolucyjnego proletariatu „Filozofia miłości”*, Moskwa – Poliizdat 1990, s. 234 (Залкинд А. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви. В 2-х т. Т. 2. / А. Залкинд – М., Политиздат 1990. – С.224-255.

15 A. Zalkind, *Dwanaście przykazań seksualnych...*, s.234.

16 Yu Drużnikow, *Rosyjskie mity*, Jekaterenburg 2001, s.72. (Дружников Ю. Русские мифы. Дружников Ю. – Екатеринбург Изд. У-Фактория 2001 – С. 623).

Aby zilustrować tragiczny wybór, jakiego musieli dokonać ideologiczni rewolucjoniści, sięgnijmy do twórczości hiperrealistycznego *kronikarza* wojny domowej, komunizmu wojskowego i początków NEP – Wołodymyra Zazubrina. Jego opowiadanie „Szchepka” opowiada o życiu codziennym i wewnętrznym czekisty Andrija Srubowa, którego służba polegała na podpisywaniu wyroków i monitorowaniu ich wykonania. Książka opisuje zabójstwo ojca głównego bohatera przez kolegę z pracy i rozmowę Andrija z kolegą po wykonaniu wyroku. Powieść powstała w 1923 r., a została opublikowana dopiero w 1989 r. i jest nieformalnym potwierdzeniem, że mit o Pawliku Morozowym prawdopodobnie opierał się na prawdziwych zdarzeniach.

W burzliwych latach rewolucji rozwinęły się także idee eugeniki, które w okresie powojennym napiętnowano jako wynalazek faszystowsko-burżuazyjny. Tak E. Preobrazhenskiy w swojej broszurze *O moralności i normach klasowych* z 1923 r. otwarcie uzasadnia celowość selekcji przyszłych małżeństw: „W przyszłości społeczeństwo będzie kontrolować swoich członków pod kątem rodzenia dzieci. Z socjalistycznego punktu widzenia całkowitym absurdem jest postrzeganie własnego ciała jako bezwarunkowej własności osobistej. Jednak ten sam pogląd na *swoje* dzieci jest dziesięć razy bardziej absurdalny. Biorąc pod uwagę istnienie milionów syfilityków, w interesie zachowania rasy należy im kategorycznie zabronić posiadania dzieci, zapobiegając w ten sposób zatruciu krwi i przejawom parazyfilii w przyszłych pokoleniach. Ale nie tylko regulacje legislacyjne są tu potrzebne. Konieczne jest posiadanie u samych pacjentów odpowiedniego wewnętrznego przekonania, które będzie kształtowane przez opinię publiczną¹⁷. Oznacza to, że nie można marnować cennego materiału proletariackiego gdziekolwiek i z kimkolwiek, ponieważ istnieje ryzyko narodzin dzieci niskiej jakości, a co za tym idzie, istnieje zagrożenie dla przyszłości społeczeństwa socjalistycznego. Na szczęście autor broszury uważa za przedwczesne sztuczne regulowanie przez państwo kojarzenia par, wyraża jednak nadzieję, że każdy członek społeczeństwa socjalistycznego będzie w swoim wyborze świadomy i będzie kierował się nie tylko emocjami i impulsami, ale przede wszystkim „determinizmami społeczno-biologicznymi, które są opisane naukowo¹⁸. Charakterystyczne jest ostatnie sformułowanie dotyczące świadomości każdego obywatela, gdyż reprezentuje ono schemat myślenia totalitarnego. Warto w tym miejscu dodać, że postulat *centralizmu prokreacyjnego*, na wzór *modelu Campanile’a*, był jedną z wiodących idei rosyjskich eugeników skupionych wokół Rosyjskiego Towarzystwa Eugeniki. W wydawanym w latach 1921-1930 czasopiśmie „Russian Eugenics Journal” udzielali oni porad osobom pragnącym zawrzeć związek małżeński, a także propagowali eugeniczne idee, jako przydatne dla klasy. Przykładem może tu być wspomniana już praca psychiatry A. Zalkinda *Dwanaście przykazań seksualnych rewolucyjnego proletariatu*. Praca ta, poświęcona problematyce płci w dobie rewolucyjnych przemian, jasno i otwarcie stwierdza, że młody komunista powinien kierować się w swoich dążeniach nie indywidualnymi upodobaniami, lecz użytecznością dla zbiorowości i rozwoju rewolucyjnego proletariatu¹⁹.

Tak więc głównym elementem działalności władz komunistycznych była racjonalizacja wszelkich uczuć. Eliminacja przejawów własności nie tylko w stosunku do dzieci, lecz także do żony, a nawet do własnego ciała. Nowy rząd (zgodnie z przyjętą ideologią) nie miał prawa pozwolić na marnowanie czegokolwiek, łącznie z ludzkim materiałem prokreacyjnym (nasieniem). Wszystko musiało służyć budowaniu komunistycznej przyszłości.

17 E.A. Przeobrażeński, o *moralności i normach*, Moskwa – Gosizdat 1923, s.10 (Преображенский Е.А. О морали и классовых нормах. – М., Л.: Гос. Изд., 1923).

18 E.A. Przeobrażeński, o *moralności...*, s.10.

19 A. Zalkind, *Dwanaście przykazań...*, s.240 (Залкинд А. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви. В 2-х т. Т. 2. / А. Залкинд – М., Политиздат, 1990. С. 224-255).

4. Stan prawny po roku 1926

W 1926 r. Ukraińska SRR uchwaliła *Kodeks praw o rodzinie, opiece, małżeństwie i aktach stanu cywilnego*²⁰, który jest faktyczną powtórką Kodeksu o tej samej nazwie, który istniał w ZSSR. Kodeks zawierał 5 rozdziałów: I. o rodzinie – działy: *Postanowienia podstawowe, Prawa i obowiązki osobiste dzieci i rodziców, Prawa i obowiązki majątkowe dzieci i rodziców, Pobieranie alimentów od członków rolnictwo (podwórko), Adopcja (adopcja)*; II. o pieczy i kurateli – rozdziały: *Przepisy podstawowe, Powoływanie i znoszenie pieczy i kurateli, Powoływanie i odwoływanie kuratorów, Prawa i obowiązki pieczy i kurateli*; III. o małżeństwie – rozdziały: *Postanowienia podstawowe, Warunki zawarcia małżeństwa, Nieważność małżeństwa, Rozwiązanie małżeństwa, Prawa i obowiązki małżonków*; IV. o zmianie przez obywateli nazwiska i imienia; V. uznanie osoby za zaginioną lub zmarłą.

Podstawowymi zasadami kodeksu była równość praw i obowiązków dzieci, niezależnie od tego czy ich rodzice byli małżeństwem w chwili poczęcia lub urodzenia dziecka, czy też nie; prawo dzieci do nazwiska i obywatelstwa; możliwość ustalenia ojcostwa przed sądem; zasada rozdziału majątku rodziców i dzieci; prawo rodziców do żądania w procesie sądowym oddania im dzieci od osób, które je w nielegalny sposób przetrzymują; równe prawa i obowiązki ojca i matki; równość i niezależność małżonków; swoboda rozwodu; prawo małżonków do majątku wspólnego i odrębnego oraz do niezależności w zawieraniu umów majątkowych; wzajemne prawa i obowiązki alimentacyjne małżonków; rodziców i dzieci; obowiązki rodziców w zakresie wychowania i edukacji dzieci; pozbawienie rodziców praw rodzicielskich²¹.

Po raz pierwszy prawo wprowadza instytucję adopcji i wspólnego (nabytego przez wspólną pracę) majątku małżonków. Nowością było ustanowienie solidarności w odpowiedzialność za alimenty na utrzymanie dziecka wszystkich osób, które w okresie poczęcia pozostawały w ścisłym kontakcie z jego matką, choć tylko jedna z nich zostawała uznana za ojca (artykuł ten został zniesiony w 1937 r.). Kodeks dopuszczał rejestrację małżeństwa na podstawie wniosku jednej z osób, które *były w bliskim związku bez rejestracji*. Takie małżeństwo było rejestrowane, jeżeli druga strona nie zakwestionowała tego oświadczenia przed sądem w terminie miesiąca od dnia otrzymania zawiadomienia z urzędu stanu cywilnego. Dużą wagę przywiązywano do rejestracji małżeństwa, a nie do faktu wspólnego pożycia. Ustalono możliwość unieważnienia małżeństwa, czego rosyjski kodeks nie przewidywał. Kodeks jednocześnie chronił prawa majątkowe i alimentacyjne osób pozostających w faktycznym związku małżeńskim, nawet jeśli jedno z małżonków zawarło inny związek zarejestrowany. Dorosłe dzieci miały prawo do alimentów w przypadku niezdolności do pracy i bezrobocia. Kodeks dawał sądowi prawo do zwolnienia z obowiązku do wypłacania alimentów, jeżeli istniały ku temu wystarczające powody.

Kolejnych istotnych zmian w *Kodeksie praw o rodzinie* dokonano na podstawie uchwały Rady Najwyższej ZSRR z dnia 27 czerwca 1936 r.²² w sprawie: *zakazu aborcji, zwiększenia pomocy finansowej dla kobiet po porodzie, ustanowienia pomocy państwa dla rodzin wielodzietnych, rozszerzenia sieci domów położniczych, żłobków i przedszkoli, zaostrzenia kar za niepłacenie alimentów oraz ustawodawstwa dotyczącego rozwodów*. Ale także dekretem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 8 lipca 1944 r. w sprawie: *zwiększenia pomocy państwa dla kobiet w ciąży, matek wielodzietnych i samotnych matek, wzmocnienia ochrony macierzyństwa i dzieciństwa, ustanowienia*

20 *Radzieckie prawo rodzinne*, Kijów 1981, s.31 (Советское семейное право. – К.: Вища школа. – 1981).

21 *Radzieckie prawo...*, s.31.

22 *Radzieckie prawo...*, s.31.

honorowego tytułu „Bohaterki Matki” oraz ustanowienia Orderu „Macierzyńskiej Chwały” i Medalu „Medal Macierzyństwa”.

W 1936 r. procedura rozwodowa została utrudniona, co było decyzją słuszną samą w sobie, bo co prawda rozwód w ZSRR był zalegalizowany, ale w praktyce był zbyt pochopnie wybierany – jedno z małżonków mogło rozwiązać małżeństwo na podstawie zwykłego wniosku do urzędu stanu cywilnego, nawet nie informując drugiej osoby. Jednocześnie był to kolejny środek administracyjno-prawny ograniczający prawa jednostki. Od 1944 r. możliwe stało się uzyskanie rozwodu wyłącznie na drodze sądowej, a decyzja zależała nie tyle od prawa, ile od instrukcji, jakie sędziowie otrzymywali w danym czasie.

5. Sytuacja małżeństwa i rodziny po 1969 r.

W 1969 r. Rada Najwyższa Ukrainiejskiej SRR zatwierdziła *Kodeks małżeństwa i rodziny Ukrainy*²³ – jest on takim aktem ustawodawczym, w którym w sposób uporządkowany zostały określone normy prawne regulujące stosunki małżeńskie i rodzinne w republice. Tekst został opracowany zgodnie z podstawami ustawodawstwa Związku SRR i Republik Związkowych. Składa się z sześciu działów i dwudziestu sześciu rozdziałów zawierających łącznie jeden artykułów. Pierwsza część ma charakter ogólny. Jej przepisy zawierają normy określające zadania kodeksu, stosunki przez niego regulowane, przedawnienia małżeńskich i rodzinnych stosunków prawnych itp. W tej sekcji stwierdza się, że zadaniem kodeksu jest dalsze wzmacnianie sowieckiej rodziny, że relacje rodzinne opierają się na dobrowolnym zjednoczeniu kobiety i mężczyzny, na uczuciach wzajemnej miłości, przyjaźni i szacunku dla wszystkich członków rodziny, wolnych od kalkulacji materialnych, ustanawia się równość kobiet i mężczyzn w stosunkach rodzinnych itp. Wskazuje się, że regulację stosunków małżeńskich i rodzinnych sprawuje wyłącznie władza sowiecka. Uznawane są wyłącznie małżeństwa zawarte w organach państwowych urzędu stanu cywilnego²⁴.

Dział II – określa przepisy prawne dotyczące małżeństwa. W szczególności reguluje warunki i tryb zawierania małżeństwa, ustalanie wieku uprawniającego do zawarcia małżeństwa, regulowanie praw i obowiązków osobistych i majątkowych małżonków, tryb rozwiązywania małżeństwa oraz stwierdzania jego nieważności. Rozdział III – podaje normy regulujące sprawy rodzinne, w szczególności kwestię praw i obowiązków rodziców i dzieci, ustalanie pochodzenia dzieci z rodziców pozostających w związku małżeńskim, a także tych niebędących w związku małżeńskim. Podkreśla się, że ojciec i matka mają równe prawa i obowiązki wobec swoich dzieci, aby rodzice wychowywali je w duchu kodeksu moralnego budowniczego komunizmu, dbali o ich zdrowie fizyczne, rozwój, edukację i przygotowanie do działalności społecznie użytecznej. Tutaj szczegółowo uregulowano obowiązki alimentacyjne rodziców i dzieci, określono zasady adopcji. Rozdział IV – zawiera postanowienia ogólne przepisy o kurateli i kuratorach, o powoływaniu i odwoływaniu kuratorów, ich prawach i obowiązkach. Akty stanu cywilnego zawarte są w rozdziale V, który określa tryb prawny rejestracji narodzin, śmierci, małżeństwa, rozwodu, przysposobienia (adopcji), ustalenia ojcostwa, zmiany imienia, patronimiki i nazwiska. Rozdział VI zatytułowany *Stosowanie ustawodawstwa radzieckiego dotyczącego małżeństwa i rodziny do cudzoziemców i bezpaństwowców*.

23 Wcześniej Kodeks utracił ważność w związku z przyjęciem Kodeksu małżeństwa i rodziny Ukrainy w 1969 roku.

24 *Kodeks małżeństwa i rodziny Ukrainy*. Ustawa Ukrainy z dnia 20 czerwca 1969 r (Кодекс про шлюб та сім'ю України: Закон України від 20.06.1969 r); <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2006-07/para071#071> (dostęp 11.11.2023).

Stosowanie ustaw o małżeństwie i rodzinie obcych krajów, traktatów i umów międzynarodowych określa normy wynikające z samego tytułu rozdziału. Powstanie nowego kodeksu większości badaczy wiąże z ideą o nowej etyce radzieckiego człowieka. Nie dziwi więc, że po II Wojnie Światowej władza Związku Radzieckiego zwalczała nieuregulowane stosunki małżeńskie oraz utrudniała rozwody. Również w sprawie wolności obyczajowej radykalnie zmienia się nastawienie w porównaniu do lat 1920-1930. Rozwód stał się czynkiem niegodnym obywatela i członka partii komunistycznej. Sądy (po miejscu pracy) zaczęły teraz ingerować w życie prywatne obywateli²⁵.

6. Uregulowania po 2002 r. w kodeksie rodzinnym

*Kodeks rodzinny Ukrainy*²⁶ z 2002 r. zawiera sporo elementów kodeksu radzieckiego, a co najważniejsze odzwierciedla stan społeczno-politycznych nastrojów po wybiciu się na niepodległość. Artykuł 3. *Kodeksu* wprost opisuje rodzinę jako podstawową komórkę społeczeństwa, której państwo zmierza bronić, jednocześnie w artykule 5 ust.5 podkreśla „Nikt nie może ingerować w czyjeś życie rodzinne, z wyjątkiem przypadków określonych w Konstytucji Ukrainy” Artykuł 10. *O stosowaniu analogii prawa* daje sądowi możliwość regulowania spraw małżeńsko-rodzinnych według stanu faktycznego, tj. takiego, który może nie być opisany przez kodeks. Również artykuł 11. odwołuje się do prawa zwyczajowego, co jest postępek w stosunku do prawa radzieckiego. W kwestii ochrony rodziny i jej praw w znacznym stopniu pozostaje on przy zasadach wypracowanych jeszcze za czasów ZSSR. Artykuł 22. podaje wiek umożliwiający zawarcie małżeństwa, tj. od 18 lat, ale sąd może pozwolić na zawarcie ślubu w wieku 16 lat. Osobny rozdział Kodeksu jest poświęcony temu, dlaczego ma funkcjonować wyłącznie państwowa rejestracja małżeństwa (art 27-37). Ważnym punktem jest opis, czym jest nieważność małżeństwa, przyczyny tego zjawiska i jakie są jego skutki prawne. Kodeks zawiera rozdział o *Umowie małżeńskiej oraz spłacaniu alimentów przez jednego z małżonków*. Kodeks pozwala na rozwód w organach rejestracji aktów cywilnych tylko na podstawie podania, jeżeli małżeństwo nie posiada dzieci. To należy traktować jako jeden z największych zasadniczych elementów sowieckiego prawa, tzn. małżeństwo ma wartość tylko wtedy, kiedy posiada dzieci. Osobny rozdział reguluje ustalanie pochodzenia dziecka (w szczególności sposób jest opisane zagadnienie ustalenia ojcostwa w przypadku nierejestrowanego małżeństwa. Kodeks również opisuje relacje majątkowe rodziców i dzieci oraz wzajemne obowiązki rodziców i dzieci. Opisana jest tu opieka nad sierotami, instytucja rodziny zastępczej oraz system patronatu. Odchodzi się od radzieckiego systemu wychowania dzieci przez ich pobyt w domach dziecka na rzecz bardziej nowoczesnego systemu, który ukierunkowuje się głównie na dobro dziecka i stawia rodzinę w centrum. Osobny rozdział jest poświęcony kwestii adoptowania dzieci przez cudzoziemców.

Należy więc dodać, że *Kodeks z 2002 r.* jest w dużej mierze modernizacją radzieckiego kodeksu z 1969 r. Chodzi przede wszystkim o element wyłącznie państwowej rejestracji ślubu oraz o nieuznawanie ślubu zawartego podczas obrzędu religijnego²⁷.

25 *Kodeks małżeństwa i rodzinny Ukrainy*. Ustawa Ukrainy z dnia 20 czerwca 1969 r., <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2006-07/para071#071> (dostęp 11.11.2023).

26 *Kodeks rodzinny Ukrainy* (Сімейний кодекс України), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (dostęp 11.11.2023).

27 *Kodeks rodzinny Ukrainy*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (dostęp 11.11.2023). art 21 ust. 3: „Religijny obrzęd zawarcia małżeństwa nie stanowi podstawy do posiadania przez kobietę i mężczyznę praw i obowiązków małżonka”.

7. Sytuacja po 2014 r. (aż do współczesności)

Wygrana Rewolucja Godności – przemiany polityczne i społeczne na Ukrainie od 30 listopada 2013 do lutego 2014 r., spowodowane protestem obywateli Ukrainy przeciwko nielegalnemu rozpędzaniu pokojowych akcji studentów i działaczy społecznych 21 listopada 2013 r. jako sprzeciw wobec odejścia przywództwa politycznego kraju z ustawowego kursu integracji europejskiej i późniejszego odrzucenia tego kursu – skutkowałą zmianą w kierunku dalszej integracji z EU. Jednym z elementów tej integracji był rządowy plan działań na rzecz realizacji *Narodowej Strategii w obszarze praw człowieka w okresie do 2020 r.*, zatwierdzony Zarządzeniem Gabinetu Ministrów Ukrainy z 23 listopada 2015 r. nr 1393-p. Otóż, w ramach oznaczonej strategii ukraiński rząd zobowiązywał się opracować projekt ustawy o legalizacji związków partnerskich dla par heteroseksualnych i osób tej samej płci do 2017 r. Program nie był jednak realizowany²⁸.

Kolejnym przykładem zmian jest poszerzenie definicji małżeństwa przez wprowadzenie instytucji związków partnerskich. W czerwcu 2022 r. do prezydenta Ukrainy została wystosowana petycja z prośbą o legalizację związków partnerskich. Jednym z argumentów na rzecz zmiany ówczesnego prawa było to, że wojskowi LGBTQ+ nie mogli zalegalizować swoich związków i uregulować kwestii majątkowych i opiekuńczych, pełniąc służbę wojskową. Prezydent skierował projekt ustawy o związkach partnerskich zgłoszony przez posła Inne Sowsun do opracowania przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Warto podkreślić, że Ministerstwo Obrony Ukrainy uważało, że projekt ustawy dyskryminuje wojskowych, którzy zawierają małżeństwa, a proponowane zmiany wymagają zmian w statucie Służby Wewnętrznej Sił Zbrojnych Ukrainy. Ogólnoukraińska Rada Kościołów i Prawosławny Kościół Ukrainy sprzeciwiły się utworzeniu instytucji *związków partnerskich*. Obecnie ustawa o legalizacji związków partnerskich czeka na głosowanie przez parlament Ukrainy. W czerwcu 2023 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że Ukraina narusza prawa par osób tej samej płci. Według Trybunału brak regulacji prawnych dotyczących stosunków osób tej samej płci na Ukrainie stanowi naruszenie art. 8 i 14 *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, co powoduje dyskryminację tych osób²⁹.

Po zakończeniu wojny Ukrainę czeka poważna debata co do zasadniczych kwestii światopoglądowych i tożsamościowych. Przykładem tego może być kazus Georgija Tarasenka³⁰. W czerwcu 2023 r. Rada miasta Charków przemianowała ulicę Plechanowską na ul. Georgija Tarasenka. Na zmianę nazwy ulicy zareagowała charkowska aktywistka LGBTQ+, liderka ruchu *CharkówPride* Anna Szarygina. Przypomniała, że Tarasenko osobiście uczestniczył w kilku fizycznych atakach na osoby LGBT w Charkowie. Uważa, że te ataki miały charakter przestępstw na tle nienawiści i były popełnione nie wobec konkretnych osób, a wobec całej społeczności LGBTQ+. Warto też podkreślić, że specjaliści z Truth Hounds w sierpniu 2020 r. przygotowali analogiczne

28 *Majdan i Kościół. Kronika wydarzeń i ekspertyza*, red. L. Filipowych, O. Gorgusha, Kijów 2014; Gordeev A., Serkiew na Majdanie, Kijów – Кнугоноса 2014 (*Майдан і Церква: хроніка подій та експертна оцінка*, ред. Л. Филипovich, О. Горгуша, Київ Саміт-книга 2014; Гордеев А., Церковь на Майдане, Киев 2014).

29 Wikipedia: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A> (dostęp 11.11.2023)

30 Georgy Oleksandrovych Tarasenko (6 grudnia 1996 r., Charków – 25 marca 2022 r., k. Charkowa) – ukraiński działacz, przywódca i dowódca oddziału ochotniczego „Fraykor”, uczestnik wojny rosyjsko-ukraińskiej, Bohater Ukrainy (17 kwietnia 2022 r., 2022, pośmiertnie), który zginął podczas rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku. Pierwszy ochotnik, któremu przyznano najwyższy stopień Ukrainy od początku rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku. „Fraykor”: *walka o czystość ukraińskiej rodziny*, «Фрайкор»: боротьба за чистоту української родини, гел-лаки і «якісь-там протистояння», <https://truth-hounds.org/frajkor-borotba-zachystoty-ukrayinskoj-i-rodyny-gel-laky-i-yakis-tam-protystoyannya/> (dostęp 11.11.2023).

opracowanie³¹, w którym próbują udowodnić, że pomimo deklarowanych celów takich jak: edukacja patriotyczna młodzieży; szkolenie wojskowe oraz udział w życiu politycznym i publicznym społeczeństwa, główną działalnością *Freikorps* są akcje homofobiczne oraz ataki na przedstawicieli i aktywistów LGBT, lobbowanie na rzecz swobodnego użycia broni i militaryzacji uczniów szkół i techników. W kwietniu 2020 r. Apelacyjny Sąd Administracyjny w Charkowie podtrzymał dotychczasową decyzję okręgowego sądu administracyjnego, który odmówił likwidacji organizacji *Freikorps*.

Zakończenie

Wobec dokonanych analiz, pytaniem pozostaje, jak będzie wyglądać ukraińska debata polityczno-społeczna oraz prawna po zakończeniu wojny z Rosją, jeżeli dojdzie do zatwierdzenia instytucji *związków partnerskich* albo zaprzestania gloryfikacji zasług wojennych ukraińskich bohaterów w związku z ich poglądami politycznymi? Chodzi o to, że jeśli ewolucja ukraińskiego prawodawstwa w zakresie rodziny i ślubu w ciągu ostatnich stu lat (w następstwie upadku Imperium Rosyjskiego i powstania ZSSR) doprowadziła do radykalnych zmian, aż do rozpoczęcia debaty co do możliwości wprowadzenia instytucji *związków partnerskich* (Rewolucja Godności), to istotnym czynnikiem wszystkich zmian w prawie, regulujących *relacje rodzinno-ślubne* była wojna. Tak jak wojna domowa w 1917 r. przy powstaniu ZSSR spowodowała większą liberalizację prawa rodzinnego w porównaniu do czasów Imperium Rosyjskiego, to zakaz aborcji i zaostrenie regulacji kwestii małżeńskich nastąpił przed wybuchem i po zakończeniu II Wojny Światowej. Wojna z Rosją o niepodległość Ukrainy od 2014 r. i proces integracji z EU też mają znaczenie i pewne osiągnięcia w tym zakresie. Chociaż *Ukraiński Kodeks Rodzinny z 2002 r.* jest w znacznym stopniu modernizacją radzieckiego kodeksu z 1969 r., to debata, co do liberalizacji takich pojęć jak *rodzina i ślub* przez ustawowe zalegalizowanie instytucji *związków partnerskich*, rozpoczęła się wraz z początkiem integracji Ukrainy z EU. Należy jeszcze dodać, że działacze LGBTQ+ sprytnie wykorzystali rosyjską inwazję w 2022 r., jako pretekst do rozszerzenia własnych praw. Chcą oni uzasadniać, że w związku z wojną państwo chce (i może) znacząco ułatwić procedurę zawierania ślubów (osobie, która jest w wojsku)^{32,33}

Problem ten jest opisywany jako konflikt i napięcia między kwestią, jaką jest tożsamość płciowa a polityka (z jednej strony kobiety nadal korzystają z wszystkich liberalnych udogodnień mimo wojny; z drugiej strony mężczyźni, którzy realizacją swój obowiązek konstytucyjny – nawołują do ograniczenia praw tych mężczyzn, którzy nie wykonali obowiązku obrony ojczyzny i nie uczestniczyli w wojnie)^{33,34}. Tym samym zmiany definicji rodziny i ślubu w ukraińskim prawie wynikają z poważnych zmian politycznych, militarnych (wojennych) i społecznych. Można oczekiwać,

31 <https://truth-hounds.org/frajkor-borotba-za-chystotu-ukrayinskyoy-i-rodyny-gel-laky-i-yakis-tam-protystoyannya/> (dostęp 11.11.2023). Truth Hounds to zespół specjalistów zajmujących się prawami człowieka dokumentujący od 2014 roku zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciw ludzkości.

32 ³³ Uchwała Rady Ministrów Ukrainy (7.03.2022 r. nr 213), *Wybrane zagadnienia państwowej rejestracji małżeństw w stanie wojennym*, <https://minjust.gov.ua/m/derjavna-reestratsiya-shlyubu-v-umovah-viyni> (dostęp 11.11.2023). Warto podkreślić, że w czasie trwania stanu wojennego ukraińskie prawo pozwala na zawarcia ślubu w jeden dzień, a wojskowym, pracownikom resortów siłowych oraz sfery medycyny zawierać ślub na odległość. W kwestii rozwodów ukraińskie prawo w czasie stanu wojennego nie było zliberalizowane.

33 ³⁴ M. Dubynyansky, *Wojna i płęć*, <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/09/30/7421988/> (dostęp 11.11.2023).

że wzmocnienie kierunku integracji z EU spowoduje dalsze napięcia społeczne, np. upolitycznienie w rekrutowaniu do wojska.

Bibliografia

- „Frajkor”: walka o czystość ukraińskiej rodziny, <https://truth-hounds.org/frajkor-borotba-za-chystotu-ukrayin-skoyi-rodyny-gel-laky-i-yakis-tam-protystoyannya/> (dostęp 11.11.2023).
- Dubynyansky M., *Wojna i płęć*, <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/09/30/7421988>, (dostęp 11.11.2023).
- Družnikow Y., *Rosyjskie mity*, Jekaterenburg 2001.
- Gordeev A., *Cerkiew na Majdanie*, Kijów – Knygonosza 2014.
- Ignatenko I., *Ciało. Historia intymnych stosunków w ukraińskich tradycyjny ludowych*, Kijów 2023.
- Ilyin I.A., *Dziela zebrane: w 10 tomach*, t.1. *Ruskaja Kniga*, Moskwa 1999.
- Kodeks małżeństwa i rodzinny Ukrainy: Ustawa Ukrainy z dnia 20 czerwca 1969 r., <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2006-07/para071#071> (dostęp 11.11.2023).
- Kodeks rodzinny Ukrainy z 2002 r., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (dostęp 10.11.2023).
- Kołłontaj A.M., *Wybrane artykuły i wystąpienia*, Moskwa 1972.
- Konstytucja Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%Do%BA/96-%Do%B2%D1%80#Text> (dostęp 12.11.2023).
- Lenin, *O pracy*, Kazan – Tatarkniga 1989.
- Majdan i Kościół. Kronika wydarzeń i ekspertyza*, red. L. Filipowych, O. Gorgusha, Kijów 2014.
- Przeobrażeński E.A., *O moralności i normach*, Moskwa – Gosizdat 1923.
- Radzieckie prawo rodzinne*, Kijów 1981.
- Trocki L.D., *Literatura i rewolucja*: opublikowane z wydania z 1923 r., Moskwa – Politizdat, 1991.
- Uchwała Rady Ministrów Ukrainy (7.03.2022 r. nr 213), *Wybrane zagadnienia państwowej rejestracji małżeństw w stanie wojennym*, <https://minjust.gov.ua/m/derjavna-reestratsiya-shlyubu-v-umovah-viyni> (dostęp 11.11.2023).
- Zalkind A., *Dwanaście przykazań seksualnych rewolucyjnego proletariatu „Filozofia miłości”*, Moskwa – Poliizdat 1990.